

Global va milliy tizimli ahamiyatga molik banklarni aniqlash metodologiyasi va uning nazariy asoslari

ASHUROV JALOLIDDIN ESHPULATOVICH

Annotatsiya

Maqolada tizimli ahamiyatga molik banklar faoliyati nazariy jihatdan o'rganilgan. Xususan, iqtisodchi olimlarning mazkur masala yuzasidan bildirgan fikrlari va ilmiy tadqiqotlari o'rganilgan. Shu bilan birga, eng asosiy urg'u global va milliy tizimli ahamiyatga molik banklarni aniqlash metodologiyasiga qaratilgan. Jumladan, AQSH, Germaniya, Buyuk Britaniya, Yaponiya va tahliliy ma'lumotlari o'rganilgan.

Kalit so'zlar

tijorat banki, tizimli ahamiyatga molik banklar, global tizimli ahamiyatga molik banklar, milliy tizimli ahamiyatga molik banklar, baholash ko'rsatkichlari, Bazel qo'mitasi.

Kirish

“Tizimli ahamiyatga molik banklar” moliya-kredit sohasida moliyaviy tizimning barqarorligi va mustahkamligi uchun alohida ahamiyatga ega bo'lgan banklarga nisbatan qo'llaniladigan atamadir.

Ushbu banklar shunchalik katta va muhim ahamiyatga egaki, ularda yuzaga kelishi mumkin bo'lgan muammolar yoki muvaffaqiyatsizliklar butun mamlakat iqtisodiyotiga, hatto jahon iqtisodiyotiga jiddiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Odatda tizimli ahamiyatga molik banklarning mazmuni turli mezonlarni o'z ichiga oladi, masalan, aktivlar hajmi, xalqaro moliya bozorlarga ta'siri, bankning boshqa moliya institutlari bilan aloqalari va boshqalar. Nazorat qiluvchi organlar va xalqaro tashkilotlar inqirozlarning oldini olish va moliyaviy barqarorlikni ta'minlash maqsadida banklarning kapitali, likvidligi va risklarni boshqarishga qo'shimcha talablarni belgilash uchun tizimli ahamiyatga molik banklar ro'yxatini shakllantirib boradi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili

Tizimli ahamiyatga molik banklar shunchalik katta va muhim ahamiyatga egaki, ularning faoliyati va holati butun moliya tizimining sog'lomligi uchun ahamiyatli bo'ladi. Ekspertlar va shu soha mutaxassislari “tizimli ahamiyatga molik banklar” ni moliyaviy tizimning barqarorligida strategik rol o'ynaydigan asosiy moliyaviy subyektlar sifatida qarashadi. Ushbu banklar ko'pincha moliyaviy infratuzilmaning “ustunlari” hisoblanadi va ularning barqarorligi iqtisodiyotning umumiy farovonligi uchun muhimdir.

“Tizimli ahamiyatga molik banklar”ni aniqlashga yondashuvlarni ishlab chiqish maqsadida Bank nazorati bo'yicha Bazel qo'mitasi “Global tizimli ahamiyatga molik banklar”ni aniqlashiga asoslanib, 2012-yil oktyabrda “Milliy tizimli ahamiyatga molik banklar”ni aniqlash bo'yicha yondashuvlari hujjatni chiqdi.[1] Ushbu hujjatga muvofiq, tizimli ahamiyatga molik banklarni baholashda yuqorida muhokama qilingan omillar hisobga olinadi, xalqaro (transchegaraviy) faoliyat esa bundan mustasno, chunki Bank nazorati bo'yicha Bazel qo'mitasiga ko'ra, “Milliy tizimli ahamiyatga molik banklar”ni aniqlash metodologiyasi, birinchi navbatda bankrotlikning milliy iqtisodiyotga ta'sirini baholashni aks ettirishi kerak. [2]

J.Larozyer o'z tadqiqotlarida tizimli ahamiyatga molik yirik banklarga urg'u berish shubhalarni keltirib chiqarishni qayd etadi. Bugungi kunda Yevropada eng xavfli tizimli ahamiyatga molik banklar emas, aksincha shubhali ipoteka kreditlari va suveren qarz majburiyatlari haddan tashqari ko'p bo'lgan banklardir. Inqiroz ko'rsatganidek, muammoning ildizi banklarning kattaligida emas, balki riskli aktivlarning konsentratsiyasi, bank faoliyatining o'zaro daxldorligi va qisqa muddatli moliya bozorlariga haddan tashqari qaramligidadir. Odatiy o'rtacha tizimli ahamiyatga molik bankning birinchi darajali kapitali koeffitsiyentining 2,5% ga oshishi o'z kapitalining rentabelligini uchdan bir qismga kamaytiradi. Bu tizimli ahamiyatga molik banklar aktivlarining iqtisodiy o'sishga zarar yetkazadigan darajada qisqarishi, ularning raqobatbardoshligining pasayishi, qo'shilish, faoliyati tartibga solinmagan bankka o'tkazish tendensiyasining kuchayishi kabi jiddiy oqibatlariga olib keladi.[3]

A.Demirguch-Kunt o'z tadqiqotlarida “tizimli bankning hajmi” va “bankning mutlaq hajmi” tushunchalarini farqlash zarurligini ta'kidlaydi,[4] ya'ni, bank aktivlari bo'yicha yirik banklar har doim ham “tizimli ahamiyatga molik bank” bo'lmaydi. Bir qator iqtisodchi olimlar moliyaviy tashkilotlar faoliyatining diversifikatsiya darajasini baholash zarurligini ta'kidlaydi.

S.Jou bankning diversifikatsiya darajasi va uning tizimli ahamiyati o'rtasida bevosita bog'liqlik bor degan xulosaga keladi, ya'ni. yaxshi diversifikatsiyalangan portfelga ega bo'lgan kredit tashkilotlarini ham tizimli ahamiyatga molik deb tasniflash mumkin.[5]

Tadqiqot metodologiyasi

2011-yil noyabrda Bank nazorati bo'yicha Bazel qo'mitasi “Global tizimli ahamiyatga molik banklar”ni aniqlash metodologiyasi[6] bo'yicha birinchi xalqaro hujjatni tayyorladi. Mazkur “Global tizimli ahamiyatga molik banklar”ni aniqlash metodologiyasi hujjatida 5 ta toifada 13 ta umumiy ko'rsatkichlar bo'yicha navbatdagi jadvaldagi ma'lumot orqali skoring baholash olib boriladi.

GLOBAL TIZIMLI AHAMIYATGA MOLIK BANKLARNI ANIQLASH KO'RSATKICHLARI

1-JADVAL

<i>№</i>	<i>Kategoriya</i>	<i>Indikator</i>	<i>Ulushi, foizda</i>
1	Hajm	Yalpi risk	20
2	O'zaro aloqadorlik	Moliyaviy institutlarga bo'lgan talab	667
		Moliyaviy institutlar oldidagi majburiyatlar	667
		Chiqarilgan qimmatli qog'ozlar	667
3	O'rnini bosish qobiliyati / moliyaviy infratuzilma instituti	To'lovlar sohasidagi faoliyat	667
		Saqlash nazorati ostidagi aktivlar	667
		Qarz va qimmatli qog'ozlar bozorlarida anderryayting operatsiyalari	333
		Savdo hajmi	333
4	Murakkablik	Birjadan tashqari hosilaviy instrumentlarning shartli qiymati	667
		Qimmatli qog'ozlar va sotish uchun qimmatli qog'ozlar savdosi	667
		3-darajali aktivlar	667
5	Xalqaro (transchegaraviy) faoliyat	Xalqaro (transchegaraviy) talablar	10
		Xalqaro (transchegaraviy) majburiyatlar	10

Hisoblash natijalariga ko'ra, skoring bali aniqlanadi. Yakuniy ball 130 yoki undan yuqori bo'lgan banklarni "Global tizimli ahamiyatga molik bank"lar sifatida aniqlanadi.

"Global tizimli ahamiyatga molik banklar" ro'yxati har yili aniqlanadi. Bazel qo'mitasi davlatlarga "Global tizimli ahamiyatga molik banklar"ni aniqlash qoidalarida asosida "Milliy tizimli ahamiyatga molik banklar"ni aniqlashni bir xil chastotada o'rganishni tavsiya etadi. Bank tizimi tarkibida sezilarli o'zgarishlar yuz bergan taqdirda (masalan, yirik banklarning qo'shilishi) milliy tizimli ahamiyatga molik banklar tarkibiga tuzatishlar kiritiladi. Bank nazorati bo'yicha Bazel qo'mitasi hujjatida qo'shimcha ko'rsatkichlar va uning ulushini hisoblash usullari va qo'shimcha kapital talablari ko'rsatilmagan. Bu masalalar muayyan yurisdiksiyaga va uning milliy bank sektoriga xos xususiyatlarni hisobga olgan holda milliy tartibga soluvchi organlarning ixtiyorida qoldiradi. Xalqaro amaliyotda, aksariyat mamlakatlarda milliy tizimli ahamiyatga molik banklarni aniqlash usullari bank nazorati bo'yicha Bazel qo'mitasi hujjatlarida mustahkamlangan tamoyillarga asoslanadi. Shu bilan birga, turli mamlakatlarda bank nazorati bo'yicha Bazel qo'mitasi hujjatlarida belgilangan asosiy omillarga qo'shimcha sifatida, qo'shimcha omillar va tartibga soluvchi organ me'yorlaridan faol foydalaniladi.

Yevropa Ittifoqi moliya institutlarining tizimli ahamiyatga molikligini baholash ikki bosqichda amalga oshiriladi. Birinchi bosqichda, miqdoriy ko'rsatkichlar asosida milliy tizimli ahamiyatga molik banklarni avtomatik ravishda hisoblanadi, ularning tarkibiga hisoblangan ko'rsatkich 350 bazaviy punktdan yuqori bo'lgan banklar kiradi.

<i>No</i>	<i>Kategoriya</i>	<i>Indikator</i>	<i>Ulushi, foizda</i>
1	Hajm	Yalpi risk	25
2	Muhimlilik (moliyaviy institutni o'rnini bosish qobiliyati/infratuzilma)	Ichki to'lovlar hajmi	833
		Yevropa Ittifoqi omonatchilarining xususiy sektordagi depozitlari	833
		Yevropa Ittifoqi qarz oluvchilariga xususiy sektor kreditlari	833
3	Murakkablik/transchegaraviy faoliyat	Xalqaro (transchegaraviy) talablar	833
		Xalqaro (transchegaraviy) majburiyatlar	833
		Birjadan tashqari hosilaviy instrumentlarning shartli qiymati	833
4	O'zaro aloqadorlik	Moliyaviy institutlarga bo'lgan talab	833
		Moliyaviy institutlar oldidagi majburiyatlar	833
		Chiqarilgan qimmatli qog'ozlar	833

Ikkinchi bosqichda milliy tartibga soluvchi organlar ro'yxatga kiritilmagan boshqa moliya institutlarini tizimli ahamiyatga molikligini aniqlaydi. Shu bilan birga, milliy regulyatorlarning qaroriga ko'ra, mutlaq va nisbiy ko'rsatkichlarni o'z ichiga olgan indikatorlardan foydalaniladi. Milliy tizimli ahamiyatga molik banklarni aniqlashning ikkinchi bosqichida Yevropa Ittifoqi mamlakatlarida boshqacha tarzda amalga oshiriladi. Quyida biz Germaniya va Buyuk Britaniya misollari yordamida kengroq o'rganishga harakat qilamiz.

1 va 2 jadval ma'lumotlarini tahlil qilish natijasida bank nazorati bo'yicha Bazel qo'mitasi tomonidan global va milliy tizimli ahamiyatga molik banklarni aniqlash metodologiyalarini keltirilgan. Shu bilan birga, davlatlar Bazel qo'mitasi tavsiyalaridan kelib chiqqan holda global va milliy tizimli ahamiyatga molik banklarni aniqlaydi va ularga milliy nazorat qiluvchi organlar tomonidan qo'shimcha me'yorlar belgilash amaliyotini qo'llab keladi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Germaniya Federal moliyaviy nazorat organi (BaFin) Bundesbank bilan kelishilgan holda, har yili qaysi tijorat banklar milliy tizimli ahamiyatga molik banklar sifatida tasniflanishi mumkinligini aniqlaydi. Ikkinchi bosqichda miqdoriy tahlil kengaytirilgan ko'rsatkichlar to'plamiga asoslanib aniqlanadi.

GERMANIYADA TIZIMLI AHAMIYATGA MOLIK BANKLARNI ANIQLASH KO'RSATKICHLARI

3-JADVAL

No	Kategoriya	Milliy asosda shakllantirilgan indikatorlar
1	Hajm	Jami aktivlar va shartli majburiyatlar
2	Iqtisodiyot uchun ahamiyatli moliya instituti o'rnini bosishi / infratuzilmasi	TARGET2 orqali ulangan bilvosita ishtirokchilar soni. Bankdan tashqari mijozlar uchun amalga oshirilgan ichki (milliy valyutada) to'lov operatsiyalari hajmi. Bankdan tashqari mijozlar uchun amalga oshirilgan ichki (milliy valyutada) to'lov operatsiyalari soni. Germaniyada xususiy sektor depozitlari. Germaniyada xususiy sektorga kreditlar
3	Transchegaraviy faoliyat	Chet el nobank kontragentlar tomonidan qo'yiladigan talablar. Xorijiy banklarning talablari. Savdo portfelidagi derivativlardan olingan daromadlar. Chet el nobank kontragentlari oldidagi majburiyatlar. Xorijiy banklar oldidagi majburiyatlar. Savdodagi derivativ vositalar bo'yicha majburiyatlar. Germaniya yuridik jihatdan mustaqil bo'lgan sho'ba korxonalar soni
4	O'zaro aloqadorlik	Banklardan olingan mablag'lar. Germaniyadagi sug'urta va boshqa moliya institutlaridan olingan mablag'lar. Banklar oldidagi majburiyatlar. Germaniyadagi banklar va boshqa moliya institutlari oldidagi majburiyatlar. Emissiya qilingan qimmatli qog'ozlar

100 va undan yuqori ball to'plagan barcha muassasalar milliy tizimli ahamiyatga molik banklar sifatida tasniflanadi. Natijalar Germaniya Federal moliyaviy nazorat organi BaFin va Bundesbank tomonidan tasdiqlanadi. Ushbu bosqichda 100 balldan kam ballga ega bo'lgan subyektlar ham ekspert xulosasiga ko'ra tizimli ahamiyatga molik ekanligini aniqlash mumkin. Olingan ballarga ko'ra, banklar 4 guruhga bo'linadi, ularga Germaniya bank qonunchiligiga muvofiq 0,5 dan 2% gacha qo'shimcha kapital qo'llaniladi.

Buyuk Britaniya nazorat organi (Prudential Regulation Authority) milliy tizimli ahamiyatga molik banklarni aniqlashning ikkinchi bosqichida tashkilotning turli toifalardagi ahamiyatini baholashga asoslangan nazorat yondashuvini qo'llaydi.

BUYUK BRITANIYA TIZIMLI AHAMIYATGA MOLIK BANKLARNI ANIQLASH KO'RSATKICHLARI

4-JADVAL	<i>No</i>	<i>Kategoriya</i>	<i>Indikatorlar</i>	<i>Kategoriya va</i>
	1	Chakana bank ishi	Chakana bank depozitlari	44
			Chakana bank kreditlari	23
			Chakana bank mijozlari	33
	2	Korporativ bank ishi	Korporativ depozitlar hajmi	60
			Korporativ kreditlar hajmi	40
	3	Banklararo operatsiyalar	Banklararo bozordagi majburiyatlar	50
			Banklararo bozordagi aktivlar	50
	4	To'lovlar, hisob-kitoblar, kliring	CHAPS tizimi orqali o'rtacha kunlik tranzaksiyalar hajmi	35
			BACS tizimi orqali o'rtacha kunlik tranzaksiyalar hajmi	15
			CREST tizimi orqali o'rtacha kunlik tranzaksiyalar hajmi	35
			LCH tizimi orqali o'rtacha kunlik tranzaksiyalar hajmi	15
	5	Saqlash xizmati	Boshqarilayotgan aktivlar	100
6	Investitsion bank ishi	Savdodagi aktivlar	50	
		Bozor tranzaksiyalari hajmi	50	

Umumiy ball 100 dan oshgan barcha banklar milliy tizimli ahamiyatga molik banklar hisoblanadi. Bundan tashqari, nazorat organi 100 balldan kam bo'lgan tijorat banklarni milliy tizimli ahamiyatga molik banklar sifatida quyidagi holatlarda belgilashi mumkin:

- agar bank o'tgan yili milliy tizimli ahamiyatga molik banklar sifatida aniqlangan hamda nazorat organi fikriga ko'ra, Buyuk Britaniya yoki Yevropa Ittifoqi iqtisodiyoti uchun tizimli ahamiyatga molik bo'lsa;

- agar bankning xorijdagi banki sho'basi milliy tizimli ahamiyatga molik banklar sifatida belgilangan bo'lsa va uning moliyaviy barqarorligiga ta'sir qilishi mumkin bo'lsa.

Buyuk Britaniya nazorat organi har yili tizimli ahamiyatga molik banklarni aniqlaydi va ularning ro'yxatini e'lon qiladi. Masalan, 2018-yil holatiga ko'ra, [9] 15 ta tizimli ahamiyatga molik banklar bo'lib, ularning 6 tasi birinchi bosqichda, 9 tasi ikkinchi bosqich natijalariga ko'ra kiritilgan. 100 bazis punktdan kam ballga ega bo'lgan tijorat banklar tizimli ahamiyatga molik banklar deb topilmadi.

Boshqa mamlakatlarda (Yevropa Ittifoqidan tashqarida) milliy tizimli ahamiyatga molik banklarni aniqlash metodologiyasi ball asosida baholashni, ham miqdoriy ham sifat ko'rsatkichlari asosida qo'shimcha baholashni birlashtirgan holda qo'llaniladi.

Gonkongda tizimli ahamiyatga molik banklar birinchi bosqichda uchta toifada baholanadi: bank hajmi, o'zaro bog'liqligi va o'rnini bosish. Ballar qiymati chegara qiymatidan oshib ketgan banklar milliy tizimli ahamiyatga molik banklar deb hisoblanadi va miqdoriy baholashdan tashqari, ular "murakkablik" toifasidagi bir qator ko'rsatkichlar bo'yicha baholanadi.

Yaponiyada Bank nazorati bo'yicha Bazel qo'mitasi tomonidan tavsiya etilgan to'rtta toifadagi ko'rsatkichlar (hajm, o'zaro bog'liqlik, o'rnini bosish qobiliyati/moliya instituti infratuzilmasi, murakkabligi) orqali milliy tizimli ahamiyatga molik banklar aniqlanadi. Shuningdek, ba'zi qo'shimcha ko'rsatkichlar ham mavjud - masalan, "depozitlarning umumiy miqdori 10 million iyen maksimal kafolatlangan summadan oshadi (sug'urtalanmagan omonatlar)". Yaponiyada tizimli ahamiyatga moliklikni aniqlash metodologiyasi nafaqat reytingga asoslanadi, balki tizimli ahamiyatga moliklikni baholashning boshqa muhim jihatlari bilan ham to'ldiriladi, masalan, ma'lum bozorlarda ishlash, portfel tarkibi va sifatni baholash.[11]

Yaponiyaning yana bir o'ziga xos xususiyati shundaki, tizimli ahamiyatga molik banklarni aniqlash metodologiyasi faqat xalqaro faol banklarga nisbatan qo'llaniladi, ular kamida bitta xorijiy filialga yoki sho'ba bankni o'z ichiga olgan banklar bo'lishi hamda bank xolding kompaniyalari a'zolari bo'lishi lozim. [12]

Argentina tizimli ahamiyatga molik banklarni individual ko'rsatkichlarning o'ziga xos og'irliklarini belgilash orqali aniqlanadi. Tizimli ahamiyatga molik banklarni umumiy baholashda "filiallar soni" (15%) va "bankomatlar soni" (15%) kabi ko'rsatkichlarga katta ahamiyat beriladi.

Amerika Qo'shma Shtatlarda bank nazorati bo'yicha Bazel qo'mitasining yondashuvlari asosida tizimli ahamiyatga molik banklarni baholash va qo'shimcha talablarni aniqlash yondashuvlarini belgilovchi hujjat qabul qilgan. Bundan tashqari, Federal zaxira tizimi aktivlar miqdori 250 milliard dollardan ortiq bo'lgan yirik bank xolding kompaniyalariga nisbatan qattiqroq prudensial talablarni joriy etgan. Bu yirik moliya institutining bankrotligi natijasida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan xatarlarning oldini olish yoki yumshatish maqsadida amalga oshiriladi. Federal zaxira tizimi shuningdek, aktivlari 100 milliard dollardan ortiq bo'lgan bank xolding kompaniyalariga qo'shimcha prudensial talablarni qo'yish huquqiga ega.

Xulosa va takliflar

Xulosa o'rnida, tijorat banklari moliyaviy barqarorligini baholash va mamlakat iqtisodiy barqarorligini ta'minlash muhim masalalardan biri ekanligi barchamizga ma'lum. Shu bilan birga, yirik banklar moliyaviy qiyinchiliklar boshidan kechirishi "domino effekti" natijasida iqtisodiy subyektlarning faoliyati murakkablashuviga va iqtisodiy vaziyatning taranglashuviga, bu esa salbiy oqibatlarga olib kelishi ma'lum.

Shu bois, tizimli ahamiyatga molik banklarni aniqlash, milliy va global tizimli ahamiyatga molik banklarni belgilash va uning faoliyatini tartibga solish har qanday muammoli vaziyatlarni oldini oladi. Barcha davlatlarning nazorat qiluvchi organlari tizimli ahamiyatga molik banklar uchun qo'shimcha iqtisodiy me'yorlar belgilashi va ular faoliyatining barqarorligini ta'minlash muhim masalalardan biri hisoblanadi. Buning uchun doimiy ravishda xorijiy davlatlar tajribasini o'rganib borish, shu bilan birga bank nazorati bo'yicha xalqaro Bazel qo'mitasi tavsiyalarini amalga oshirib borish turli murakkab vaziyatlarni oldini olishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. A framework for dealing with domestic systemically important banks. URL: <https://www.bis.org/publ/bcbs233.pdf>
2. A framework for dealing with domestic systemically important banks. Principle 5. Pp. 3, 6.
3. Larozyer J. de. Regulirovaniye protiv nadzora // Central-Banking. com, February 21, 2012. URL: <http://www.centralbanking.com/type/interview/category/central-banks/monetary-policy>
4. Demircuc-Kunt A. Do we need big banks? Evidence on performance, strategy and market discipline. The World Bank Development Research Group Finance and Private Sector Development Team, 2011.
5. Zhou C. Are Banks Too Big to Fail? Measuring Systemic Importance of Financial Institutions. International Journal of Central Banking, 2010
6. Global systemically important banks: assessment methodology and the additional loss absorbency requirement. URL:<https://www.bis.org/publ/bcbs207.pdf>
7. Подходы к определению национально системно значимых банков изложены в документе Deutsche Bundesbank, The German Federal Financial Supervisory Authority «Main features of the method for the identification of other systemically important institutions (O-SII)», 08.05.2017. URL:<https://www.bundesbank.de/resource/blob/625806.pdf>
8. Statement of Policy "The PRA's approach to identifying other systemically important institutions (O-SIIs)" (fevral 2016). URL: <https://www.bankofengland.co.uk/-/media/boe/files/prudential-regulation/policy-statement/2016>
9. По отчетным данным на 31-декабря 2017 года. URL: <https://www.bankofengland.co.uk>
10. Hong Kong Monetary Authority Supervisory Policy Manual Systemically Important Banks. CA-B-2. V1-18.02.2015. URL:<https://www.hkma.gov.hk/media/eng/doc/key-functions/banking-stability/supervisory-policy-manual/CA-B-2.pdf>
11. Regulatory Consistency Assessment Programme (RCAP) Assessment of Basel III G-SIB framework and review of D-SIB frameworks - Japan (iyun 2016). URL: <https://www.bis.org/bcbs/publ/d371.pdf>
12. Regulatory Consistency Assessment Programme (RCAP) - Assessment of Basel III LCR regulations - Japan (dekabr 2016). URL: <https://www.bis.org/bcbs/publ/d391.pdf>